

IDENTITAT I FESTA, O LA FESTA COM A ESPILL

DR. JOAN F. MIRA
Universitat Jaume I

A pesar de trobar-nos en un àmbit i ambient acadèmic, miraré de donar al meu parlament un aire mínimament d'acadèmia. Parlaré, doncs, amb poc mètode i amb molt escassa terminologia formal. Parlaré des de la perspectiva d'un ciutadà curiós i reflexiu que, si ha dedicat una part de la vida a l'observació antropològica, també n'ha dedicada una altra a la mirada simplement atenta, i a establir connexions entre allò que es mira i allò que se sap de tantes lectures com s'acumulen amb el pas dels anys.

En qualsevol cas, la part inicial del meu tema és bastant més aspra del que les evocacions de la festa podrien fer pensar, perquè això de parlar d'identitat i espai, com es pot apreciar a primera vista, és parlar de paraules ben poc definides i, per tant, de conceptes genèrics, que tenen manifestacions molt concretes però que ells mateixos són ben abstractes. I si no partim de la seua qualitat de conceptes abstractes no arribarem a entendre res, en definitiva. Per tant, començaré antipedagògicament: del més abstracte al més concret. A mi ja fa temps que en escrits i papers, i fins i tot en llibres meus, m'agrada molt de tornar a la radicalitat de les paraules, és a dir, a l'arrel, a allò que originalment significaven i encara haurien de significar. Què representen profundament les paraules a què ací ens referim? Per exemple, ja que és el nostre tema: què significa «identitat».

Ja fa anys que hi ha una espècie de moda frívola i mal intencionada, molt mal intencionada, i a vegades mal informada, de desacreditar la paraula «identitat», com si fóra la mare de qui sap quines desgràcies col·lectives. Bé, escolten, «identitat» vol dir una cosa molt simple. Vol dir que tothom és alguna cosa més que un individu sense lligams i solitari: tothom excepte Adam, si hem d'acudir a un dels nostres mites fundacionals, perquè en els inicis, al paradís terrenal, encara no havia aparegut la col·lectivitat, la vida col·lectiva, la comunitat, la definició i la distinció, el saber que ets alguna cosa com a membre d'un grup. Després d'Adam, i després de la torre de Babel, tothom és alguna cosa més que un «individu». Individu vol dir «*in divisum*»: ja menys que individu no se pot ser, ja és indivisible. Molt bé. Però tota persona, a més a més d'això, a més de ser un *átomos* irreductible, és també alguna «cosa», té alguna «entitat», té algun «ens» (*ens entis*, i *entitas*: tornem al vell llatí que no hauríem d'abandonar). Doncs bé, els individus, la gent, necessiten saber, o volen experimentar, o volen actuar, o volen funcionar en la vida, a través de la percepció d'aquesta cosa o entitat que són, a través del coneixement, conscient o no conscient, o no del tot conscient, a través dels mecanismes que siguen, que defineixen l'individu com alguna cosa més que singular: els mecanismes de la pluralitat, del grup.

La gent vol saber quin és el seu *id*, la «cosa» que són. Si algú va fer el batxillerat antic –el modern ja no sé si arriba a molt més–, recordarà allò dels pronoms i adjectius llatins *is*, *ea*, *id*: «això». *Id*, per tant, i «entitat». Quina és l'entitat d'aquest *id*? Tots som alguna cosa, necessàriament. No podem no ser res. Qui pot no ser res? Qui pot definir-se únicament com a individu, i dir només «jo sóc jo». Podia fer-ho Jahvè, al Sinai, per tornar a una altra narració mítica. Jahvè, allà dalt, si li preguntaven «Qui és vostè?», podia dir «Jo sóc jo», i punt. Jo sóc el que és, o el que sóc. En llatí diuen: *ego sum qui sum*. Això ho podia dir ell, però generalment els altres no tenim tanta categoria, diria jo. Els altres, per dir qui som hem de dir: jo sóc de tal casa, de tal família, de tal carrer, de tal poble, de

tal ciutat, de tal país, del que siga: jo sóc part de tal grup, el meu «id» té aquesta o aquella «entitat». I sembla que això ara desperta unes suspicàcies teòriques impressionants. Segons les quals, la identitat no existeix, o és a penes una molesta pertorbació inventada i sovint imposada. I aleshores què existeix? Tots som Déu Nostre Senyor, tots som únics i sense pertinença? Seria un impossible «robinsonisme social», o cultural, o polític: impossible, perquè fins i tot Robinson Crusoe, quan va desembarcar a l'illa aquella deserta ja tenia una cultura i hom la intenta reconstruir, i tota l'obra de Robinson Crusoe, que és solitari, que estava sol, pobret, no pertanyia a cap grup, és la reconstrucció de tota una cultura que portava dins, fins i tot amb les desferres salvades del naufragi. Per tant, la gent no solament *és* alguna cosa, sinó que el seu *id*, el seu *això* que *és*, té alguna identitat identificable, permeteu la redundància. No pot ser un *id* sense entitat. No pot ser un *id* alguna cosa que resulta que no és res. Una identitat buida no és una identitat. I una identitat plena és, justament, el contingut que distingeix el grup: la plenitud és compartida, i com a tal es manifesta i pot ser percebuda.

La gent, per tant, necessita no solament *ser* alguna cosa, sinó *saber-ho*. Saber-ho, experimentar-ho, captar-ho, percebre-ho, saber què és, i no solament *què* és sinó *qui* és en termes supraindividuals: saber qui sóc és també saber qui som. El singular és indefinible sense el plural. No ens podem definir, identificar, en termes estrictament de *jo*, això hauria de ser una obvietat.

I si la festa, per posar l'exemple que després desenvoluparé, serveix per a reforçar la identitat, pensem que al jo també li fem alguna festa: ja celebrem el dia de l'aniversari, o el dia del sant, o alguna data equivalent, privada o pública, familiar o social. Per al jo estrictament individual, és la festa pròpia: el nom singular, l'*onoma*, l'onomàstica, o el dia de l'aniversari de la nostra irrepetible vinguda en aquest món. Celebrem el propi naixement i la pròpia singularitat, que és un nom i una data. És això del que celebrem, en principi: la festa de l'individu.

Però a més a més d'individu som «cosa», i això també ho celebrem, també hem de saber-ho. Perquè necessitem saber-ho, i com que necessitem saber què som i qui som en termes col·lectius i en termes de grup, necessitem saber quins són els límits d'aquell grup. És la sociologia més elemental: si el límit no està definit, el grup tampoc no pot estar definit, i la pròpia posició, lloc, situació, no pot estar definida. Els límits per definició són línies de demarcació, és a dir, els «nostres» o els «altres» arriben fins aquí i a partir d'aquí ja no, i algun signe o senyal perceptible ha de marcar la ratlla. Encara que això pot ser de vegades una cosa porosa, incerta, fluctuant, no radical: com els límits territorials que poden ser incerts, poden variar amb el temps, etc., però ha d'haver-hi uns límits fins i tot en l'espai físic que serveix de suport a l'espai social. Un simple terme municipal és això: un terme, el perímetre físic que defineix i separa: dins de la ratlla, és Vic, Manresa o Castelló; fora de la ratlla, ja no. Perquè l'espai no pot ser permanentment *in-definit*. Necessitem de *finir*, que en llatí vol dir «posar límits», «de-limitar». Sovint, encara que no sempre, els límits dels grups *bàsics* d'identitat (que no són els que marca ser soci de la Societat de Caçadors, de la Societat Musical, del Club d'Amics de la UNESCO, ser soci de la Biblioteca, ni tan sols ser soci del club de futbol local, etc.), és a dir, les identitats més bàsiques, tenen una delimitació territorial. Per tant, si tenim necessitat de ser alguna cosa, de sentir-la, de saber-la, d'experimentar-la, de saber fins on arriba això, quin és el seu límit, i si es dona la superposició de límit de grup amb el del territori, també aquest espai físic de la identitat ha de tindre una delimitació perceptible. Quan el grup és realment reduït o quan el territori és molt poc extens, la percepció pot ser immediata i directa, i aquest hàbit o aquesta possibilitat deixa records i senyals: hem de pensar que són hereus d'una tradició molt llarga de dificultat de mobilitat física i de dificultat de comunicació, i que la major part dels criteris, conceptes i experiències vénen de generacions i generacions per a les quals la capacitat de percepció d'experiència directa del grup i del límit territorial era realment

d'abast reduït: coneixien el propi territori immediat, i encara no tot i no sempre, però el coneixien per experiència directa, per recórrer-lo a peu. I sense cotxes ni trens, ni escola ni premsa ni ràdio ni televisió, la visió i percepció que ara tenim dels territoris i els espais més extensos o distants, no era certament possible, ni imaginable, ni tan «natural» com l'hàbit contemporani ens fa pensar. I no existien els mapes, o no arribaven a la massa de la gent.

Coneixem el nostre territori immediat, en tot cas, com a coneixement directe i suposem que no mediatitzat. A les grans ciutats bàsicament coneixem el nostre carrer, el nostre barri, i molta gent ja no coneix ni té experiència del límit global de la seua ciutat: no sé si és fàcil ni freqüent «comprovar» on s'acaba Vic; ja no és fàcil ni freqüent a Castelló, i és gairebé impossible a Barcelona. En un poble, aquesta experiència era i pot ser encara habitual, integrada en la vida del grup. El nano d'un poble sabia on començava i on acabava el seu poble, fins i tot sabia on hi havia la creu de terme i el límit del poble del costat. El xiquet de ciutat gran, això no ho ha sabut mai: no ho ha vist, no ho ha sentit. Una ciutat gran, per tant, complica o fa impossible aquesta experiència, una comarca és encara més difícil de percebre, i si anem a territoris més extensos, evidentment l'experiència física poques vegades es dona. Rarament ningú fa l'experiència física de circumdar les fronteres de l'estat, per exemple, el territori més *heavy* políticament, i per tant més pesant i més dens en termes de definició d'identitat. Rarament podrem seguir el seu perímetre, si no és un estat tan petit com la Ciutat del Vaticà. Per a aconseguir això, aquesta definició d'identitat, abans no hi havia res més que monarques, exèrcits i banderes; ara hi ha governs i hi ha mapes, hi ha escoles i televisions. Perquè quan no hi ha l'experiència directa dels límits, necessàriament ha d'haver-hi alguna forma de mediatització: allò que no és im-mediat, és mediat, és «a través de». Alguna cosa ha d'haver-hi entre l'experiència física reduïda, immediata, i la percepció d'aquells límits invisibles i extensos. I aquesta

mediatització necessàriament es fa a través d'uns signes i d'uns símbols que «estan en lloc de», que «representen», i que són la felicitat de la professió d'antropòleg.

És clar que, per definició, tot ordre simbòlic és un ordre manipulable, no és un ordre natural. Es diu i s'escriu: «Oh, és que manipulen els símbols!» Evidentment, si no, no serien símbols, que són coses, objectes, paraules, imatges, que s'han inventat per a manipular-los; el fet mateix d'inventar un símbol ja és una manipulació del queen podríem dir la matèria primera neutral: una tela, uns colors, unes notes musicals, el que siga. Diuen: «És que vostès estan manipulant la seua pròpia identitat amb això dels himnes i les banderes!» Naturalment, si és que estan fets per a això. Manipular vol dir: s'agafen i s'utilitzen. Igual que manipulem el bolígraf i el rellotge i les fibres vegetals i els pollastres. Els símbols es manipulen perquè estan fets per a això. No són naturals. Si foren naturals, hompodria dir: «Mira: allà creixen les banderes, en aquell camp o en aquella muntanya, com les palmeres o els pins. Allà creixen les banderes, d'allà les agafem tal com són, tal com han crescut naturalment. Allà, a la muntanya sagrada o a la vora del riu, hi ha una cova on apareix la música de l'himne com si eixira d'una font. Per tant, no podem alterar ni la bandera ni l'himne perquè són un producte natural que no es pot manipular.» Però els símbols no són mai «naturals», i, per tant, es manipulen per definició. I els signes també, des dels signes dels senyals de trànsit fins al que vostès vulguen. Tenim un ordre simbòlic, el tenim necessàriament, i necessàriament és «inventat». I la festa, no cal dir-ho -en les societats antigues, medievals o modernes, urbanes o rurals- forma part d'aquest ordre simbòlic.

I per a què serveix aquest ordre simbòlic? Efectivament per a re-presentar, posar-se en lloc de, i fer-nos perceptible la realitat d'aquest o aquell grup d'identitat i d'aquells o aquests límits. A través d'això es fa possible l'experiència, i la satisfacció d'aquella necessitat de ser alguna cosa, algun «id»: de ser part del grup, d'estar dins. Cal saber què vol dir «estar dins» i «estar fora», poder identificar-se un mateix

com a part o no part. I fixeu-vos també en aquests termes: ser *part*, *participar*. No solament «ser part», sinó fer activament part, representar i exercir la pròpia qualitat de part. Observem la mateixa paraula «participar» i l'ús que se'n fa (tome al principi de la meua mania recurrent i cada vegada més intensa de buscar l'explicació de moltes realitats culturals, socials i ideològiques en el sentit originari de les paraules): una de les coses que més abunden en el que podríem dir els intents de potenciació, de valoració positiva de les festes i de donar-los una eficàcia pública, etc., és que són i han de ser molt «participatives». Tothom hi ha de participar. «Cridem a la participació! L'ajuntament vol que hi participen tots els veïns!», afirma invariablement l'alcalde. Participar: ésa dir, que en formen tots part, que siguen parts d'aquell conjunt que l'activitat festiva està delimitant. Som part, i fem part, i formem les parts d'un tot, i ho expressem moltes vegades a través d'aquella participació. Fixem-nos en els tipus bàsics de festa, no diré totes les festes, alerta, però sí que hi ha una sèrie, un conjunt de tipus bàsics de festa o d'expressions bàsiques de la festa, o de noms bàsics de la festa, que estan justament satisfent aquesta necessitat de definir els límits i de sentir, experimentar la pròpia participació, el propi ser part d'alguna cosa. Des de la Festa d'Elx (que ha passat, de ser una dramatització religiosa puntual, a ser precisament «la Festa d'Elx»), fins a la *Patum de Berga*.

Parlem de *ser*, d'*identitat*, de ser alguna cosa. Hem de saber què som, i hem de saber que som alguna cosa satisfactòria. Ningú no vol ser una cosa insatisfactòria. Quan les persones individuals diem: «Quina poca cosa que sóc, quin desastre, quina merda (amb perdó)!», doncs acabem en el psiquiatre. La vida no és molt agradable quan un té uns conceptes absolutament autodenigratoris. Pots caure en la depressió o pots caure en el que siga. Acabem prenent pastilles o gastant una fortuna en el psicoanalista. Necessitem algun mecanisme d'autoreconeixement positiu. I, és clar, a nivell col·lectiu també passa igual. No dóna gust, col·lectivament no és satisfactori ni és positiu ni és útil peral

funcionament de la col·lectivitat, que la gent d'una ciutat o d'un poble o d'un país, que la gent de Castelló, o del País Valencià, diga: «Quina misèria de ciutat! Quin desastre!», o «Els valencians som una cosa insuportable, el país més inútil del món!». No es pot viure així, perquè la ciutat o el país no podrien funcionar. És a dir, en aquesta autopercepció –encara que pugui ser «crítica»– és necessària una càrrega positiva: fins i tot per al funcionament regular de la societat. És necessari aquest cert orgull, perquè això té un component que activa el funcionament de la persona individual o del grup. És necessari, i quan volem expressar a través de la festa que som alguna cosa valuosa, una de les maneres d'expressar-ho en termes positius és buscar aquella mateixa valoració positiva en els orígens. Hi ha, per tant, una sèrie de festes que expressen o transmeten aquesta certa valoració positiva dels orígens. De la mateixa manera que els individus podem estar molt satisfets del nostre pare o la nostra mare. Això col·labora a aquesta autopercepció positiva, no solament a nivell individual sinó col·lectiu. Per tant, hi ha una certa propensió (tant si es fonamenta en realitats rigorosament i històricament certes com si no: això és totalment secundari) a crear, fomentar o desenrotllar festes (això no vol dir que siga universal i que passe a tot arreu, però passa molt sovint) que expressen l'origen o l'antiguitat d'aquella comunitat que s'hi manifesta, d'aquella comunitat o d'aquell país, del territori, de la ciutat, del poble, etc. Festes que expressen una antiguitat, o una continuïtat de llinatge, o un acte fundacional identificador del grup: amb base històrica real, si és possible, o si no s'inventa o es reinterpreta.

Una festa molt representativa en aquest sentit és la Magdalena de Castelló, que és una festa que expressa realment, simbòlicament, l'origen, el naixement de la ciutat. Se suposava que hi havia una muntanyeta, un establiment primitiu, i que arribà el rei Jaume I i va fundar la nova ciutat en el pla, la ciutat de Castelló, i la gent que estaven allà dalt (això és una pura fantasia) van haver de baixar, i com que el pla era tot aigüamolls baixaven amb uns fanalets perquè era de nit, i

amb unes canyes, xas-xas, baixaven de la muntanyeta al pla per poblar la nova ciutat. I bé, cada any es fa aquesta festa. A la Magdalena, que és el nom de l'ermita, cada any es fa un pelegrinatge als orígens, en el sentit estricte de la paraula. Tota la població en pes, 80.000, 100.000 persones, ixen de matí, amb l'alcalde i totes les autoritats, i amb unes canyes se'n van cap dalt i després tornen a baixar i fan desfílada amb aquells fanals (que han derivat en unes estructures horribles de bombetes i tubs de neó, però ja se sap que el progrés és implacable...). I hi ha tot un pregó que va inventar un poeta dels anys quaranta, un poeta local, en el qual hi ha un vers molt bonic que utilitza l'expressió «orgull de genealogia». Es fa un pregó i apareixen allà Jaume I, els seus cavallers, els cavallers de la conquesta, etc. Què està expressant, allò? El llinatge de la nostra «entitat». Venim d'algun lloc. Som algú i, per tant, som alguna cosa. L'origen d'això que som. I una certa epopeia fundacional. Hem passat per uns perills (els aiguamolls del camí, les canyes), i la festa està expressant aquella realitat fabulada convertida en mite fundacional, amb un contingut històric però convertida en mite. Podríem posar molts tipus de festa que d'una manera o d'una altra expressen l'antiguitat, el llinatge, l'origen d'aquella col·lectivitat representada. Sense anar massa lluny, podríem començar amb mites del tipus de la festa de Covadonga. Covadonga és un mite fundacional. «Aquí fue el primer lugar donde los españoles resistieron a los moros. Aquí empezó Don Pelayo la reconquista...» És un mite de la fundació d'Espanya, i això arriba fins al significat tan ben aprofitat que té el títol de «Príncipe de Asturias». Un altre tipus de festa en el mateix sentit, que no és un mite fundacional però sí que és d'origen, sí que és d'alguna expressió d'una condició històrica originària (no és el mateix sentit però és d'un sentit equivalent), són les festes de moros i cristians, que al País Valencià són singularment abundants. Hi ha tota una àrea gran de moros i cristians, com sabeu, una àrea en expansió des del seu nucli original muntanyenc, i en principi la festa expressava un

enfrontament amb els «altres» i la victòria dels «nostres». I, per tant, també la resolució d'un conflicte fundacional, perquè finalment, com és lògic, han de guanyar els cristians, que som nosaltres mateixos. El nostre «id», això que som, s'afirma i consolida en l'enfrontament que delimita i separa. Amb una victòria que és també un senyal d'elecció, en aquest cas per part del senyor sant Jordi.

Perquè una altra cosa que necessita tota col·lectivitat, en aquell sentit que deia d'autovalorar-se de manera positiva, d'autoidentificar-se com a portadora de valor i de mèrit, és trobar algun signe de privilegi, d'elecció. Som especials. Tota societat humana se considera a si mateixa una cosa especial. Per tant, hi ha una sèrie de festes que s'expressen també a través de mites d'elecció, de llegendes i d'imatges associades, perquè això de l'especialitat i del privilegi pot anar i sol anar lligat a una certa predilecció divina. Quina manera més clara de demostrar que som especials que el fet que hi ha hagut la divinitat, Nostre Senyor, la Mare de Déu, un sant, que ha mostrat clarament aquella predilecció? I com l'expressa? Per exemple, a través d'una imatge. Les imatges aparegudes solen tindre un caràcter de particularitat, de pre-definició local. Aquella imatge és la que ha aparegut a posta per a aquell poble, per a aquella ciutat, i només per a ells, alerta, perquè hi ha més d'un cas en què ha aparegut la imatge i se l'han volguda emportar a l'altre poble, i a la nit, d'amagat, ella se'n torna miraculosament al lloc elegit. O, quan se l'emportaven, es negava a travessar la ratlla del terme. Expressava la predilecció. A la ciutat de València, per exemple, hi ha un Crist molt antic que hi ha qui diu que venia des de Terra Santa o des d'Egipte, a través del Mediterrani, i quan el Túria encara portava aigua, el Salvador va pujar riu amunt, va arribar allà i va dir que d'allà no passava. Hi ha aquell itinerari en què s'arriba al lloc privilegiat, al lloc elegit, i allí s'aturen. A Elx, si no vaig errat, també hi ha un cas semblant. La Mare de Déu que va arribar per la mar i allà es va quedar, en aquesta platja, perquè Elx era el lloc elegit. D'això n'està ple. Què expressen aquestes festes

d'elecció? Què expressen aquestes festes que se celebren i que des del seu inici posen com a patronatge marededéus, santcristos i imatges que s'han aparegut o que han expressat aquella predilecció? Justament aquesta autovaloració positiva: nosaltres som especials perquè hem sigut objecte d'aquella predilecció sobrenatural.

Si voleu, el cas més extrem seria el del poble d'Israel, ja que parlàvem abans de Jahvè. És el poble elegit per autodefinició, i a més s'ha convertit en paradigma de poble escollit, amb cerimonials que expressen aquella elecció. El cerimonial de la Pasqua dels jueus, origen de la festa cristiana de Pasqua, en definitiva, és el record d'aquella elecció. Estaven els israelites a Egipte i va anar-hi l'àngel a la nit i va assenyalar les cases elegides, cosa que per als altres, per als qui no eren part del grup elegit, significava la pesta, les plagues d'Egipte i la degolladissa general. Amb gran alegria, doncs, hem de celebrar que som els escollits, que per aquesta predilecció divina ens hem escapat del mal i dels «altres». De la pesta, com els morellans per la Mare de Déu de Vallivana, o dels moros, com els alcoians per sant Jordi. Aquestes festes, per tant, no sempre amb formes tan radicals, expressen l'elecció i la singularitat del nostre grup, del nostre «id», de l'«entitat» que som. Nosaltres, el grup que siga, pot ser una ciutat, un poble, un territori, un país, hem sigut objecte d'aquesta predilecció tan alta i més que humana. Fins i tot pot arribar a ser cas de festa anomenada nacional, nacional oficial d'un estat, nacional i política, com és el cas de Santiago Apóstol, que va elegir Espanya com a lloc per al seu sepulcre, com és ben conegut, i davant del qual les més altes institucions de l'estat proclamen l'agraïment de la nació elegida i l'encomanen al sant. Un bon botafumeiro sempre ajuda.

Entre l'elecció i el patronatge hi pot haver una relació molt directa, i en tot cas jo diria que el noranta per cent de les festes de comunitat local, de poble o de ciutat són patronals. Fins i tot a les ciutats grans com Barcelona hi ha la festa de la patrona local, la Mare de Déu de la Mercè, que no és la

mateixa que la de Montserrat, que és la patrona de Catalunya. Patronatge d'un lloc. Fixeu-vos en la propensió a considerar que és patrona, no la Mare de Déu en general (que seria excessivament in-definida, escassament identificadora, per tant), sinó tal Mare de Déu, és a dir, l'especialitat, la que assenyala límit i diferència. Cal marcar el fet que nosaltres som una cosa diferent i específica, i, per tant, tenim aquella imatge, aquella Mare de Déu específicament patrona. Això té una expressió nominal, amb noms específics de la Mare de Déu, noms que sovint són només locals, i amb l'adhesió emocional que provoquen. És a dir, una part considerable de la població arriba a sentir unes reaccions emotives molt intenses davant d'advocacions percebudes com a distintives i pròpies i adscrites a una imatge material singular. I no hi ha cosa que lligue més una comunitat que la participació en les mateixes reaccions emotives, siguin de tipus polític, esportiu o festivo-religiós. La gent plora, però només davant la Mare de Déu dels Desemparats, posem per cas, o de l'Assumpció, o del Remei, no de la Mare de Déu de tal altre nom o lloc o espai: aquella, la que no és «nostra», és totalment indiferent, no provoca la més mínima emoció, i fins i tot pot despertar hostilitat. Hom plora davant d'aquesta Mare de Déu concreta, que és la seua. Això pot créixer fins a nivells desmesurats, com per exemple en el trasllat de la Mare de Déu de la basílica a la seu de València, i pot provocar necessitats d'aproximació física amb una càrrega totalment desbordada, com la d'aquells que s'exalten per tocar-la. I parlant de la Mare de Déu dels Desemparats, tinc a casa en alguna carpeta uns retalls de premsa de fa moltíssims anys, de quan la van proclamar patrona del Regne de València, i passejaven la imatge de nord a sud per tots els pobles: sembla que quan tocava passar-la de Crevillent a Albatera, els veïns de Crevillent s'hi oposaven, al·ludint al fet que a Albatera ja no parlaven valencià, i en la foto apareixen amb pancartes al·lusives al cas. No hi donaré més importància (i segurament avui dia seria difícilment imaginable l'escena), però pot ser una bona il·lustració d'una certa

associació entre patronatges, marededéus i límits d'un espai. En tot cas, fixem-nos que això passa més o menys en la pràctica totalitat d'Europa, vull dir en l'Europa de tradició catòlica, que és la nostra, de Sicília a Polònia, en la qual participem i en la qual suposem possibles coses com aquestes. Fora d'aquest gran espai catòlic (amb prolongació espectacular a Amèrica Llatina, començant per Guadalupe a Mèxic) aquest patronatge de singularitat i de relació emotiva específica pròpia, on t'emociones amb la teua marededéu i no amb la del veí, i viceversa, no és fàcil de trobar-hi equivalents.

Això, aquesta demarcació a través d'una imatge o de la seua festa, normalment té una transferència i una equivalència en l'àmbit de la representació política, en l'esfera del poder local: rara serà la festa d'aquest tipus que no és presidida, organitzada i després físicament encapçalada per l'ajuntament i per l'alcalde. I en els casos, que són molts, en què això ha tingut o va tenir entre les últimes generacions, en els últims temps, una trasposició cívica ritual, es pot crear també una jerarquia simbòlica femenina i paral·lela: la reina de la festa i la cort d'honor. Aquests elements simbòlics procedeixen evidentment de la tradició monàrquica i feudal europea, i de les evocacions jocfloralesques, sense les quals no s'expliquen: reina, dames, cavallers i totes aquestes coses. I quan hi ha una reina de la festa —amb un nom o amb un altre—, el programa oficial és ple d'actes en els quals l'alcalde s'uneix a aquesta reina simbòlica, fan parella i desfilen junts, entren de braceten un teatre, o baixen de bracet d'un escenari després de la proclamació. La reina de la festa en aquell moment és obligat de dir que «representa la dona», la que siga: la dona castellanenca, la dona alacantina, la «nostra», evidentment... És l'encarnació de la dona del poble o ciutat, i l'alcalde, que és l'encarnació del poder i de tota la col·lectivitat, li imposa els emblemes del regnat ideal i després l'agafa del bracet i fan, podríem dir, una estranya parella observant la qual un antropòleg podria traure conclusions ben curioses. Sempre estem en el mateix àmbit, en què els noms, les imatges, la Mare de Déu,

les persones, o en aquest cas una figura femenina singular com a reina de la festa, representen, encarnen, aquella singularitat especial. I, naturalment, la nostra reina serà la més guapa de totes. La crítica feminista també tindria, en aquest cas, un camp adobat per a l'anàlisi indignada.

Curiosament, i accelerarem ja de cara al final, el mateix mecanisme que actua per compactar i definir el grup pot actuar en forma de mecanisme de segmentació. M'explicaré. Un mecanisme que en principi ha de servir per a unir, per a representar tota una comunitat, en determinats moments i casos, molt repetits, pot servir de mecanisme de fragmentació. Posaré el cas d'un poble on això és claríssim: Vila-real, amb l'antagonisme entre «rosarieres» i «puríssimes», ja que hi ha dues Mares de Déu, i hi ha divisions molt notables, de tot tipus, una segmentació en què el conjunt del poble no reconeix solament una Mare de Déu, sinó que n'hi ha dues amb dues festes i amb dos ordres simbòlics paral·lels i enfrontats. No és l'únic cas: a Alzira, per exemple, hi ha la Mare de Déu del Lluc i la Mare de Déu de la Murtra, que provoquen lleialtats dividides. Això respon a un mecanisme que els antropòlegs coneixen molt bé, que és el mecanisme de segmentació. I després, és clar, el conflicte resulta inevitable. Per tant, la resolució de la unitat s'ha de fer en un altre ordre de festa, en un altre nivell, o s'ha de buscar un altre emblema que en el cas de Vila-real pot sersant Pasqual, –o més aviat, ara mateix, el seu gloriós club de futbol–, un element que siga únic, que siga el mateix per a tots.

La festa, per tant, com a expressió del nosaltres, del grup nostre, no únicament és la delimitació del territori i de l'espai: fins ací arriba el patronatge, fins ací arriba això, la processó passa per aquí, la benedicció arriba fins allà, el que vulguen... No solament es recorre als emblemes, la Mare de Déu, el dia mateix de la festa, l'antiguitat, sinó que a més a més s'hi solen afegir coses (moltes vegades amb forta realitat tradicional) que s'han fet des de fa molt de temps, i d'altres que s'hi van afegint de manera més recent. S'hi solen afegir

continguts concrets com a expressió d'una certa autenticitat. M'explicaré. No solament es tracta de fer el dia de la Mare de Déu de tal, o la romeria de tal, o la festa de tal, sinó de fer una sèrie d'actes, d'activitats o de pràctiques, que poden ser unes molt tradicionals i altres recents, que expressen formes concretes de vida o elements de cultura que se suposen diferencials. Per exemple, es mengen determinades coses, determinats menjars. Se suposa, amb veritat o sense, que són autèntics, antics, tradicionals, i si pot ser exclusius. Són els menjars nostres, propis, perquè els del poble del costat la coca ja no la fan igual. Per tant, tu participes, menges aquella cosa que és un producte ja no purament simbòlic sinó material, carregat de simbolisme però material, una cosa que es toca i es menja. Com en les festes de Sant Antoni, acompanyades de determinats menjars que és molt habitual que en cada lloc els presenten com a exclusius, o com a diferents: uns aliments fets, comprats o pagats pels clavaris i distribuïts i consumits en comú i en públic en el moment culminant de la festa. I qui diu els menjars diu, per exemple, una cosa perfectament fàcil d'entendre, com són les danses, com són les músiques o determinades formes d'indumentària, a les quals se suposa una càrrega identificatòria, simbòlica i emblemàtica, afegida a la seua pròpia consistència física. Se suposa que són antigues, que vénen des d'uns orígens tan imprecisos com antics; és a dir, la gent creu i afirma que són molt antigues, i segurament no ho són tant, però cal pensar que ho són: molt antigues i molt autèntiques, molt pròpies, molt específiques i, si pot ser, molt exclusives. Es tracta que allò que ens identifica siga propi i que siga intern, i que ens expresse a nosaltres, i llavors aquella col·lectivitat s'expressa (de cara als seus membres, i de cara als visitants forasters) a través no solament dels emblemes, dels càntics, de les banderes, dels símbols, dels noms de la Mare de Déu, etc., sinó d'una sèrie d'elements pràctics, de menjar, de vestir, de ballar, de músiques, o del que siga. Com en tants altres ordres de la cultura i de la vida, tot s'aprofita o es pot aprofitar.

I, per anar acabant, vull fer una espècie de recorregut molt ràpid sobre el mateix tema de límit, territori i festa. Que també és una dimensió molt variable, perquè el món mateix de la festa és inacabable i en l'aplicació d'aquestes possibilitats teòriques la diversitat és molt gran. En principi, quasi es pot dir que la unitat mínima territorial de la festa és la festa de carrer. El carrer és la mínima expressió col·lectiva, especialment en societats tan urbanocèntriques com la valenciana. Bé, quan hi havia els masos o grups de masos en plenitud de vida pròpia, hi havia també festes de masos, però això pràcticament ha desaparegut. Mentre que continua havent-hi festes de carrer i en determinades comarques la festa de carrer, expressada de la manera que siga, amb els guarniments, les banderetes, el fer un ball especial al carrer, o fer bous en aquell carrer i només en aquell carrer i fer-los més grossos que els del carrer del costat, és una manifestació que continua funcionant i fins i tot té tendència a créixer. La festa de barri, quan el barri no és una realitat massa clara ni ben definida, no és tan activa, però quan el barri manté una identitat històrica (com a Gràcia o a Sants, a Barcelona), la festa pot ser crucial per a reforçar-la. Hi ha alguns tipus de festa, i posaré l'exemple màxim que són les falles de València, que han aconseguit la territorialització intraurbana fins a uns extrems absolutament inconcebibles en cap altra ciutat d'Europa. És a dir, podem agafar un plànol de la ciutat de València, el mapa de la ciutat, i anar buscant cada una dels centenars de comissions de falles, i tenen el seu territori definit. Tal carrer, tal carrer i tal plaça són de tal falla, i està tota la ciutat, no dic quadriculada, perquè no és regular, però tota la ciutat subdividida en petits territoris que corresponen a cadascuna de les falles. La territorialització de la ciutat portada al màxim. Això, cap altra festa de conjunt d'una ciutat no ho ha aconseguit fer. Això no ho ha fet el Carnaval de Venècia, no ho ha fet la festa de la Cervesa a Munic, o no ho ha fet ni tan sols el Carnaval de Rio. En el Carnaval de Rio, a la zona alta, on hi ha les escoles de samba, hi ha una

certa territorialització, però no comprén ni engloba tota la ciutat. València sencera, tota la ciutat de València, fins a l'últim metre quadrat, està territorialitzada, delimitada. Cada falla té el seu límit espacial, un espai propi. Fins a tal casa de tal carrer és espai de tal falla, a partir d'allà és de tal altra falla, i això respon a tota una estructura sociològica, de participació. Els que són de tal falla cotitzen, paguen quan fan la col·lecta per les botigues en un sector determinat, i tenen una estructura organitzativa pròpia. També la falla té el seu local físic, i a València hi deu haver uns quants centenars de casals de falles, permanents, que duren tot l'any. És un exemple extrem de territorialitat i de consistència física de la festa, en el sentit que es manté l'estructura durant tot l'any, es manté el casal, una casa, un espai propi, físic, de la festa, i sobretot es manté aquella territorialitat extrema, només comparable a les altres festes valencianes d'estructura semblant: com les mateixes falles en altres poblacions, com les Gaiates de Castelló i com les Fogueres d'Alacant. És un tema on els sociòlegs podrien passar hores interminables d'observació ben profitosa. Perquè jo crec que el País Valencià deu ser dels països i societats, dels territoris que jo conec, on aquest procés de casal, colla, organització i territori, subdivisió del territori, i estructuració del territori a través de la festa, deu ser més complet, i segurament més exhaustiu. I una de les societats on la permanència de la idea i la presència de la festa és més constant al llarg del temps del calendari: a través dels locals o casals, de les associacions formals o semiformals, de les comissions falleres o foguereres, de les colles festeres, convertides en un àmbit o espai de sociabilitat.

Si amb tanta festa, tanta delimitació i definició, tanta participació i organització, tanta imaginació projectada en un espill, tanta singularitat repetida i renovada, si amb tot això la gent de les ciutats i els pobles, i del país sencer, saben més bé qui són i què són i ho aprofiten de manera positiva, i si quan ens mirem en l'espill de la festa ens trobem bona cara o mala cara, ja és tota una altra qüestió.